

אסתר משה

נולדתי ברומניה, ביאסי כמה שנים לפני המלחמה. להורים שלי היה מצב כלכלי מאוד טוב, לאבא שלי היה מקצוע הוא היה מכין חביות מעץ. הוא היה הולך בחורף לקחת עצים מהיער, היה קונה עצים ומזה היה מכין את כל החתיכות שמהן עשו חביות. אנשים עבדו אצלו כולל לינה ואוכל. היה לנו עוד בית בסוף החצר היה דוד שגר שם ובנוסף העובדים של אבי היו גרים אצלו וקיבלו משכורת. הייתה לנו גם חנות מכולת שאימא שלי הייתה עובדת בה. היה לנו תקציב טוב יכולנו לחיות, אימא שלי הביאה לנו מורה לידיש לשלושתנו. היינו שתי אחיות ואח אני הייתי הכי קטנה. היה לנו בית חדש ובית ישן, המצב הכלכלי שלנו היה מאוד טוב. ב-30 ליוני בשנת 41 באו הרבה אנשים-גרמנים ושכנים שהיו לנו ולקחו יהודים, גם את אח של אבא שלי לקחו. הגרמנים לא ידעו איפה מתגוררים יהודים אז השכנים הגויים הראו להם היכן היהודים גרים. בחצר שלנו היו: אבא של אימא, אח של אימא, אבא שלי והדוד שהיה גר שם ואף אחד מהם לא חזר. את כולם לקחו לקסטורה (המשטרה המקומית ביאסי), הכניסו אותם לחדר בקסטורה, ביאסי ואחר כך לקחו אותם משם לרכבת המוות. הייתה רכבת של פרות, של חיות, לא של בני אדם ולקחו אותם והעבירו אותם על ידי הרכבת. היה חום נוראי בחוץ, בלי מים, בלי אוויר, זה היה סגור בלי חלונות ולא כלום-זו הייתה רכבת המוות. אני אף פעם לא ראיתי את רכבת המוות וכשהייתי בירושלים, ב"ד ושם" המדריכה אמרה: "זאת הרכבת מיאסי שלקחו והעבירו בה אנשים ומי שמת פתחו את דלת הרכבת וזרקו אותו החוצה".

אני נולדתי בסוף שנת 1932 הייתי בת שמונה וכמה חודשים אבל אני זוכרת את הכול. הוציאו אותנו מהבית, השכנים הרומנים שהיו לנו באו ואמרו שאנחנו- היהודים חיים יותר מידי טובים. אני הלכתי עם טלאי, עד השעה עשר היה אסור לנו לצאת מהבית. לבשנו את הטלאי הצהוב, בשעה עשר היה אסור לנו לצאת מהבית בלי הטלאי.

לפני השואה לא נתקלנו באפליות בגלל שהיינו יהודים, אנחנו היינו גרים באזור שבו התגוררו רומנים, לא גרנו באזור של יהודים. גרנו יותר למעלה, למטה באותו הרחוב היה חצר שבו התגוררו הרבה יהודים. אנחנו גדלנו בתור ילדים בכפר ליד סבא וסבתא משני הצדדים, כשאחותי הגדולה הגיעה לגיל שבו היא צריכה להתחיל ללמוד בבית הספר אבא שלי זיכרונו לברכה אמר שאנחנו צריכים לעבור עכשיו לעיר. ובאותו הרחוב גרו גם סבתא, אח של אבא, אחות של אבא- כל המשפחה, הם רצו תמיד להיות יחד.

הדבר הראשון שקרה כתוצאה מהמלחמה: ראשית כל, היה בכי- אימא שלי הייתה אלמנה עם שלושה ילדים בגיל 33 ובכתה יום ולילה, פעמיים בשבוע היא הלכה לבית הקברות. היא לא ידעה כלום, לא ידענו איפה אבא נמצא או מה איתו, לא ידענו כלום.

השכנים באו ראו שהבית החדש היה בפינה, בית מאוד יפה אמרו שהם רוצים את הבית. היה ארגון כזה שעשו מהיהודים מה שהם רצו, לא היה לנו לאן ללכת או מה להגיד, כלום. הם אמרו שאנשים רוצים את הבית שלנו אז פשוט יצאנו מהבית, הלכנו לרחוב יותר למטה, באיזשהו חירבה - וגרנו שם. אחים של אימא שלי נלקחו לעבודות כפייה ואחרי כמה שנים חזרו הביתה, לא שמענו ולא ידענו כלום עליהם - מי חי ומי לא, הם היו גם ברכבות, בעבודות כפייה. הייתה אי מודעות מוחלטת, לא ידענו כלום. לא הוציאו אותנו מהעיר, עשו לנו מספיק רע. הייתי ילדה קטנה לא היה לנו מה לאכול, לא היה לנו מה ללבוש, שום דבר לא היה. פתאום לא היה לנו כלום, לקחו לנו את אבא ונשארנו ללא כלום. לנו הייתה חנות מכולת, הכנו תה ושמן בתוכו סוכריות במקום סוכר, מה שהיה לנו מהחנות אכלנו. היה לנו מזל שעוד היה לנו קצת מהחנות, זה מה שהיה. אני הייתי כמו מקל אימא שלי בכתה יום ולילה ולא ידעה איפה אבא נמצא.

אימא שלי הגיעה לארץ עם אחותי, אחותי הייתה בת שתיים עשרה בתקופת המלחמה והיא התחתנה אחרי כמה שנים- כשהייתה בת 18 התחילה להביא ילדים, אבל היו לה בעיות עם הילדים- נפטרו לה ילדים בכמה לידות. לכן אימא שלי הייתה גרה איתה היא רצתה והייתה צריכה עזרה. יש לה 2 ילדים אחד גר בארצות הברית, והילדה גרה בארץ. אני הייתי טיפוס יותר זריז, אחותי דומה יותר לאבא - לאט לאט. כשאימא שלנו נפטרה היא אמרה: "אימא שלי הלכה אחרי 50 שנה" איפה שהיא הייתה צריכה אימא הייתה על ידה.

בתקופת המלחמה לא חשבנו על המחר אף פעם. רק על אותו יום. לא חשבנו "אני אגיע, אני אעשה" שום תוכנית, שום דבר, היינו חיים ככה בלי אור, בלי שום דבר. לא היה לנו עתיד, לא היה בית ספר

לא כלום, הייתה מלחמה. אי אפשר לספר על החושך הזה שבו היינו חיים. יצאנו מהבית רק עם הטלויזיה, הוציאו אותנו מהבית שלנו בגלל שהיה לנו בית מאוד יפה. השכנים הלשינו על היהודים לגרמנים. הכירו אותנו בעיר - לאימא הייתה מכולת, לאבא שלי היה בית מלאכה בבית- הוא היה מומחה לעשיית חביות מעצים, אצלנו לימדו אנשים איך לעשות חביות. בחורף הוא היה הולך לקנות עצים. מהבית שלנו עשו בית חולים לילדים מכל האזור הצפוני של הארץ- בית חולים "אנה מריה". השכנים לא עזרו לנו ולא כלום להיפך הם רצו את הבית שלנו, שום דבר לא היה חשוב היינו צריכים לעשות מה שאומרים לנו.

בשנת 1962 אחותי הגיעה לארץ אחריה באו אחי ואימא שלי- הם באו יחד כי יש להם את אותו שם משפחה ואחר-כך היא עברה לגור עם אחותי. אני כבר הייתי נשואה ונשארתי עם בעלי ברומניה- הוא עוד לא רצה לעלות לישראל. אחרי המלחמה עבדנו ביחד, באו הרוסים שינו קצת את אווירת החיים ולבעלי היה קשה לעזוב את רומניה.

כשהגענו לארץ גרנו בצריף במשך שנתיים. אני לא מקבלת מאף אחד כלום, לא מכירים בי, יש לי מסמך מרומניה שמוכיח שהרגו את אבא שלי ושדוד שלי נפטר שם. מי שעלה עד שנת 1953 לארץ מקבל אבל מי שבא אחרי זה לא מקבל כלום, ואנחנו הגענו לארץ בשנת 1966. בעלי לא כל כך רצה אז הילדה שלנו כבר הייתה בגיל תשע אז אמרתי לבעלי שאנחנו צריכים לעשות את המאמצים הגדולים האלה בשביל הילדה, שהיא תגדל בארץ ותתחתן עם יהודי ושלא תתחתן עם נוצרי, או מה שבא לה. באנו יותר בשביל הילדה, הסברתי לבעלי שאני רוצה להציל את החיים של הילדה. כשהגענו לארץ קיבלנו צריף בכפר אתא, ליד חיפה. לא הייתה לנו עבודה, היה לנו מאוד קשה. באותה תקופה היה מיתון גדול בארץ- לא הייתה עבודה. הייתה לנו דודה שגרה בתל-אביב היא אמרה לנו: "מה אתם יושבים שם, תבואו לפה" אז לקחנו דמי מפתח, לקחתי מהמשפחה כסף כדי להיכנס לדמי מפתח. דמי מפתח- משלמים כסף זה כמו שכר דירה ואת גרה בתוך הבית ואסור לבעל הדירה להוציא אותך מהבית, את משלמת כסף, לא כמה שהבית שווה אלא כמה שהוא חושב שהיא שווה. ככה היה פעם היו קונים דירות בדמי מפתח. באנו לתל אביב לכמה חודשים לא קיבלנו דירה ולא קיבלנו כלום ומבחינת עבודה כבר היה יותר טוב ואנחנו קיבלנו דירה מסוכנות מגבעתיים אבל היינו צריכים לקנות את הדירה מהסוכנות ולהתחיל לשלם משכנתא והתחלנו לעבוד ביחד. שילמתי בדם את המשכנתא והכל. עבדתי בגוטקס באריזה ובעלי נכנס לבית חרושת של צעצועים- "טוי לאנד" והוא היה מחסנאי ושלח לכל הארץ היו מייצרים צעצועים וכל מיני דברים.

היה לי רצון לעבוד ותפיסה מאוד מהירה- קלטתי כל עבודה שהיה צריך לעשות. עבדתי בחוץ לארץ כקופאית ובארץ נכנסתי לעבוד בתור קופאית ב"קואופ" כמו "מגה" כיום. אחרי חצי שנה ראו שאני מסוגלת ליותר אז לקחו אותי לעבוד על מסמכים וכסף מה שקופאיות אוספות וצריך להעביר לבנק, למשרדים. כל השנים - 24 שנה עבדתי בתור מנהלת חשבונות של סניף כמו "מגה". ברומניה כשהייתי צעירה עבדתי כקופאית וכשבאתי לארץ לא יכולתי לא לעבוד, כי הייתי צריכה לשלם חשבונות ומשכנתא עד שלא היה לי מקום מבוסס של עבודה לא עברתי לעבודה אחרת.

שאלה: איך למדת עברית?

תשובה: למדתי ברומניה לקחתי מורה ולמדתי אלף מילים ועם זה התחלתי. בהתחלה כשהגעתי לארץ היו מסביבי הרבה אנשים דוברי רומנית ולאט לאט תפסתי פה ושם עברית, לא עשיתי אולפן. בעלי הלך לאולפן בבאר שבע מקרית אתא הוא בא לבאר שבע כדאי ללמוד באולפן. אחר כך הבת התחתנה ועברה לגור בבאר שבע וכשאני יצאתי לגמלאים עברנו גם אנחנו לבאר שבע, לפני 20 שנה. במשך 14 שנה היינו מגיעים לבאר שבע כדי לעזור לבת עם הילדים יש לי בת אחת ולה יש 3 ילדים. אז באתי מהצפון למרכז הארץ כדי לעבוד הייתה לנו עבודה טובה בעלי היה מחסנאי במקום מסודר, ועבד קשה והיה לו ראש הוא ידע הכול וגם אני נכנסתי ותיכף התקדמתי בעבודה יצאתי לגמלאים. עד עכשיו אני מקבלת מתנות מהחברה בה עבדתי ויש לי זכויות כמו פנסיונרית.

ההורים שלי היו דתיים אדוקים ואני ברומניה החזקתי מטפלת לבת שלי ובחגים כשהייתי צריכה ללכת לבית הכנסת למשל ביום כיפור הייתי נשארים בבית הכנסת כל היום אז המטפלת הייתה נשארת עם הבת. ופה בארץ בהתחלה שמרתי קצת בגלל שעבדתי כל כך קשה וראיתי שבימי שישי ושבתי הייתי צריכה לעבוד בבית זה לא הולך זה עם זה ביחד, אני לא יכולה לשמור ולא לעבוד ולא ראיתי את הבית כל השבוע לא ראיתי את האור ולא ראיתי כלום. לא עשיתי שום דבר אני לא

מערבבת בשר וחלב ולא מכניסה דברים שאסור.

עכשיו אני מדליקה נרות כי פעם לא יכולתי בגלל העבודה. בתקופת המלחמה אימא שלי החזיקה את הכול וגם אבא הייתי ממשפחה מאוד אדוקה. היינו יהודים ב 100 אחוז, היה לי אבא שעושה מצוות כשהיו באים בשביל לחתן את אחת הבנות הוא היה ישר נותן כסף עוד לפני שמבקשים, הוא היה בן אדם טוב.

לא הייתה לי ילדות עבדתי כל החיים מגיל שהיה אפשר ללכת לעבוד הלכתי לעבודה, תמיד עשיתי דברים לפי הצורך לא לפי מה שאני צריכה מה שהיה מסביב זה מה שהייתי עושה. לא הייתה לי ילדות, כלום לא היה לי.

שאלה: האם יצא לך לחזור לרומניה?

תשובה: יצא לי לחזור כמה פעמים ההורים של בעלי קבורים שם, לא יודעים איפה אבא שלי קבור ואימא שלי קבורה פה בארץ. הלכתי לראות את הבית שבו הייתי גרה וכיום יש שם בית חולים גדול אמרתי לעצמי אם אני אלך לשם ואגיד שגדלתי פה אז מה יגידו לי??, אז פשוט לא הלכתי. אני נסעתי לשם הרבה פעמים.

אני לא מאחלת לאף אחד לעבור את מה שעברנו במלחמה זו תמונה שבחיים לא עוברת. לגרמנים לא היה לב, הגויים היו נכנסים לגור בבתי היהודים. כשהייתי ב"יד ושם" היה לנו מדריך שהסביר על יאסי ועל רכבת המוות שנשלחו בה יהודי רומניה למוות. זו הייתה הפעם הראשונה שראיתי את הרכבת המוות והייתי המומה. יש אנשים שלא יודעים על מה אני מדברת. אבא שלי היה בסך הכול בגיל ארבעים כשנרצח. אני הייתי הכי קטנה, אחותי הייתה בת 12 היא נולדה ב-1929 וזה קרה בשנת 1941. ב-30 ביוני 1941 התחילו כל הפרעות כלפי היהודים בעיר יאסי, קרה הדבר הכי נוראי, היה חום נוראי. היהודים הוכנסו לרכבות המיועדות לבקר לא לבני אדם, רכבות סגורות בלי אור. אומרים שמרוב החום והיובש היו שותים פיפי אחד מהשני רק כדי שיהיה משהו לשתות. זה היה משהו נורא, אי אפשר לספר את הדבר הזה.

6 מיליון יהודים נרצחו בשואה וחסרים עוד הרבה שמות של הנרצחים לפי הסטטיסטיקה, אנשים נפטרו ולא דיברו, אף אחד לא רוצה לשמוע והם נפטרו עם הכאב הגדול הזה. משפחות שלימות מפולין ועוד מקומות נמחקו, הלכו ולא נישאר מהן שום סימן. אני יודעת שאבא של אימא, אח של אימא, אח של אבא ודוד של אבא הלכו ולא חזרו יותר. אנחנו נשארנו אחר כך בלי מודעות, בלי שום דבר. אי אפשר לספר. עד היום אני רואה את החצר ואיך שהם הלכו, עד שהיום אני חיה עם זה, אני בוכה כשאני רק חושבת על מה שקרה. לא חשבו שיקרה דבר כזה, לא היה לאן לברוח. זה היה אסון גדול קשה לספר על הדבר הזה.

הייתי ב"יד לבנים" רשמתי את הכתובת שלי, את הטלפון וגם הלכתי ל"יד ושם" לקחתי טפסים ושלחתי במעטפה את השמות של כל המשפחה שלי- הם רצו. הבת שלי עזרה לי היא כתבה כל מה שהיה צריך, כל דבר שאני צריכה לעשות/ לרשום הבת שלי באה ועוזרת לי. הבת שלי עובדת באוניברסיטת בן-גוריון 27 שנה- היא מזכירה בפקולטה לרפואה הבן-לאומי. כל העבודה שלה זה בשפה האנגלית. היא גרה במיתר. עוד מעט הבת שלה, הנכדה שלי מתחתנת. יש לה שתי בנות ובן, הבת האמצעית מתחתנת - יש לה בחור טוב.

המסר שלי לדורות הבאים הוא: חשוב מאוד שתהיה מודעות למה שקרה בעולם עם היהודים שרצו להשמיד אותם. הם היו אנשים שלא עשו רע רק טובה עשו לאחרים. אז הם לא ידעו מה לעשות, איך לשמור על החיים שלהם. אמרו להם ללכת- אז הם הלכו, אמרו לעשות-והם עשו.

סיפרתי לבת ולנכדים שלי את הסיפור. הם יודעים שרצחו את אבא שלי, שהייתי ילדה קטנה ולא היה לי מה לאכול, לא היה לי מה ללבוש. הייתי אוכלת ממליגה עם חסה. ממליגה זה אוכל רומני שעשוי מקמח תירס ומים. זה היה האוכל שלי- בתור ילדה קטנה שצריכה לאכול דברי חלב, וכל מיני דברים אחרים שלא ראיתי ולא טעמתי. חסה הייתה המנה הראשונה ואחר כך ממליגה- זה היה האוכל שלי כילדה.

אני רוצה שאנשים לא יפחדו מהחיים, שיעשו מה שיעשו רק שישמרו על החיים- החיים שווים שיחיו אותם. בשואה זרקו אנשים למים, זרקו אותם לאיפה שהיה פתוח, איפה שהיו תחנות. ביאסי עשו 3 קברים באורך שאני לא יכולה לספר לך. בעלי נסע לשם כשציינו 50 שנה לשואה היו מפה טיסות, ואני הלכתי לרומניה כשציינו 70 שנה לשואה. הייתה מפה נסיעה לעולי רומניה, אני נסעתי ומהארץ באו

שר הדתות והרב הראשי של רומניה בא ליאסי לאזכרה שהתקיימה שם. אנחנו לא השארנו את זה ככה כל פעם שיש אפשרות ללכת לקבר - נסענו. את כל היהודים שהרגו מקסטורה, קברו בשלושה קברים ארוכים; זהותם של חלק מהקבורים ידועה וזהותם של אחרים אינה ידועה. ב-30 ליוני עורכים אזכרה לכל ההרוגים הקבורים בשלושת הקברים האלה.

יש עוד יהודים ברומניה. הרב הראשי של רומניה מתגורר בעיר הבירה-בוקרשט, יהודים עוד מתחתנים, יש ברית מילה אבל לא הרבה, רובם הם אנשים מבוגרים. בבוקרשט הייתה גרה אחות של בעלי עכשיו הבן שלה מתגורר שם עם אשתו, ולו (לאחיין של בעלי) יש בן שנמצא בארץ.

אני רוצה שתהיה מודעות לסיפור, לשואה. אני הייתי בגיל שמונה וחצי ואז קרה מה שקרה. לא היה לנו כבר בית, לא היה לנו כבר אוכל, לא היה לנו כבר כלום. אימא שלי הייתה הולכת פעמיים בשבוע לבית הקברות- בכתה יום ולילה, היא לא התחתנה יותר ולא כלום. אחותי התחתנה היו לה בעיות עם הילדים, ואני רצתי לבית החולים, אני הייתי הכי קטנה. אח שלי עשה צבא ברומניה ואימא שלי שלחה אותי להביא לו אוכל, היו צריכים להתגייס לשנה או חצי שנה, לא יודעת. כל יום אימא שלי הייתה שולחת אותי לסוף העיר, אז רצתי לבית החולים, רצתי לצבא, רצתי לשם. אני הייתי הקורבן לכל דבר, אימא שלי לא הלכה היא שלחה אותנו מה שהיא אמרה היה קדוש. לא היה דבר כזה להגיד לאימא "לא, היום אני לא הולכת תלכי את" אין כזה דבר, אם אימא אמרה- עושים.

חן שלמה